

עבודה סוציאלית בעולם גלובלי: האם וכיצד עלינו לעבוד עם פליטים בישראל?

תקציר:

מאמר זה עוסק בפליטים¹ מאריתריאה ומסודן החיים בישראל, וכן באתגרים ובהזדמנויות שנושא זה מביא לפתחו של מקצוע העבודה הסוציאלית.

קליטתם של פליטים היא סוגיה מורכבת, המעלה שאלות אתיות ופרקטיות. בראש ובראשונה היא מציבה אותנו, העובדות סוציאליות, בקונפליקט בין מחויבותנו למדינת הרווחה ולחוקיה (במקרה זה, מדיניות המדינה את מי שהם חסרי מעמד) לבין מחויבותנו לאנשים במצבי משבר ולזכותם לשירותים פסיכו-סוציאליים, ללא קשר למעמדם.

במאמר זה אציע להתבונן בנושא דרך הקשרים אתיים, גלובליים והיסטוריים, אשר מחזקים את הטענות כי מחויבותנו לעבוד עם ולמען פליטים וכן לפעול לשינוי המדיניות הקיימת כלפיהם. לבסוף, אשרטט קווים מנחים להתערבויות, כפי שהם עולים מן הספרות ההולכת וגדלה בתחום העבודה הסוציאלית עם פליטים במדינות מערביות.²

הגירת פליטים בעולם ובישראל

סוגיית ההגירה הבינלאומית נמצאת בשנים האחרונות בראש סדר היום החברתי: פוליטיקאים, אתרי חדשות ורשתות חברתיות מרבים לעסוק ב"משבר ההגירה" או ב"משבר הפליטים האירופי". אכן, בשנת 2015 הגיע מספר האנשים שחצו גבולות מדיניים לשיא היסטורי (UNHCR, 2016)³. מדינות מתמודדות עם הגעת מהגרים אליהן בדרכים שונות, הנעות בין קבלה לדחייה. לא פעם מדובר במדיניות דינמית: מדינות אשר הנהיגו בנקודת זמן אחת מדיניות "מקבלת" יחסית, דוגמת גרמניה, "הקשיחו" את עמדותיהן בהמשך, וגם ההפך הוא הנכון. גם עניינו ומעורבותו של הציבור הרחב נתונים לשינויים. הסוציולוג זיגמונט באומן טוען כי היכולת לשאת את ה"משבר" המתמשך נחלשה, וכי דעת הקהל סובלת מ"תשישות טרגדיית הפליטים" ("Refugee tragedy fatigue") (Bauman, 2016).

1 בשיח הישראלי קיימות הגדרות שונות למי שהגיעו מאריתריאה ומסודן. הרווחות שבהן: פליטים, מבקשי מקלט ומסתננים. מאמר זה יתייחס לקבוצה זו כאל "פליטים", בהתאם להגדרת נציבות האו"ם לפליטים אשר הכריזה עליהם כעל "אנשים במצב דמוי פליטות" (refugee like situation); זאת על אף שלא זכו להכרה רשמית כפליטים מטעם מדינת ישראל. סיבות נוספות לבחירה זו הן העובדה שהגישה למערכת המקלט הישראלית עבור אוכלוסייה זו היא מוגבלת, וכן העובדה ששיעורי ההכרה באריתריאים ובסודנים כפליטים בעולם גבוהים ביותר (Bar-Tuvia, 2018).

2 מאמר זה יתמקד בעבודה סוציאלית עם פליטים המגיעים למדינות "מערביות" (כפי שהן מגדירות את עצמן). עם זאת, קיימת כתיבה תיאורטית ואמפירית הולכת וגדלה על אודות עבודה סוציאלית עם פליטים במדינות "הדרום הגלובלי".
3 השימוש בביטוי "משבר ההגירה" או "משבר הפליטים האירופי" שנוי במחלוקת, כיוון שהוא מתייחס לתופעה מנקודת מבט אירופית בלבד ומתעלם מן העובדה שהמדינות הקולטות את המספר הרב ביותר של פליטים כיום הן מדינות "הדרום הגלובלי", כגון ירדן, לבנון ואתיופיה (UNHCR, 2016).

ליאור בירגר, MSW - דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית. עמיתה בתכנית "זכויות אדם תחת לחץ" (המשותפת לאוניברסיטה העברית ולאוניברסיטה החופשית בברלין) וב"נבט" - חממה למחקר והכשרה של "מודעי הקשר" בתחום ילדים בסיכון. liorbirger@gmail.com

הגירה אינה תופעה חדשה: אנשים מהגרים משחר האנושות מסיבות שונות, בהן שינויים פוליטיים, רעב, מלחמות, אסונות טבע או הזדמנויות כלכליות. את תופעת ההגירה של ימינו אי אפשר להבין במנותק מתהליכים רחבים יותר הקשורים לגלובליזציה, אשר הפכה את התנועה ממקום למקום ואת קבלת המידע על מדינת היעד לקלות יותר (קריצמן-אמיר, 2015).

הספרות נוטה להציע טיפולוגיות שונות להגירה. הרווחת שבהן היא החלוקה בין הגירה מרצון והגירה בכורח (Castles, De-Haas & Miller, 2014). האחרונה כוללת גם פליטים, אשר יעמדו בלב מאמר זה. האמנה הבינלאומית משנת 1951 בדבר מעמדם של פליטים

העיקרון המרכזי
העומד בלבה של האמנה
הבינלאומית בדבר מעמדם
של פליטים הוא "עקרון אי
ההחזרה", הקובע כי אסור
להחזיר אדם למקום שבו
נשקפת לו סכנה. לאחר
מלחמת העולם השנייה,
מדינת ישראל הייתה בין
יוזמות האמנה והראשונות
לחתום עליה

מגדירה משפטית מיהו פליט ומהן הזכויות והחסינויות שהוא זכאי להן. העיקרון המרכזי העומד בלבה הוא "עקרון אי ההחזרה", הקובע כי אסור להחזיר אדם למקום שבו נשקפת לו סכנה. לאחר מלחמת העולם השנייה, מדינת ישראל הייתה בין יוזמות האמנה והראשונות לחתום עליה, אולם מעולם לא אימצה אותה באופן רשמי באמצעות חקיקה (קריצמן-אמיר, 2015).

בישראל חיים כיום כ-35,000 פליטים⁴, אשר החלו להגיע אליה באמצע העשור הראשון של שנות האלפיים. כ-70 אחוזים מהם הגיעו מאריתריאה, כ-20 אחוזים מסודן, והיתר ממדינות שונות באפריקה (רשות האוכלוסין וההגירה, 2018). לאורך השנים נמנעה המדינה מלהחזיר אריתריאים וסודנים למדינותיהם, אולם לא אפשרה גישה להליך בחינת

4 "פליט" הוא מושג מכליל, והשימוש בו נעשה מטעמי נוחות. אין בכך כדי לטעון כי קיימת "חויית פליטות" יחידה; מדובר בחוויות שונות של אנשים הנמצאים כעת או שהיו בעבר במצב של פליטות.

בין היתר בעקבות מאבק ציבורי, שהובל על ידי התארגנויות סטודנטים בשיתוף עם ארגוני חברה אזרחית וכן על ידי התארגנות של תושבים מדרום תל-אביב (טוביאס, 2018). למאבק הצטרפו באמצעות עצומות גם רופאים, משפטנים, כלכלנים, אמנים, דיפלומטים, תלמידי תיכון ועוד. עצומת העובדות הסוציאליות, על אף שהייתה בין האחרונות להיחתם, הכילה את מספר החתימות הגבוה ביותר (אלון, 2018).

ניתן לראות במדיניות הגירוש, ובתגובתן של עובדות סוציאליות אליה, מקרה בוחן להתמקמות מקצוע העבודה הסוציאלית אל מול סוגיית הפליטים בכלל. העבודה עם מי שאינם בעלי מעמד אזרחי מערערת את הקשר ההיסטורי ההדוק שבין המקצוע ובין מדינת הלאום ומעלה את השאלה אם תפקידם של עובדים סוציאליים הוא תפקיד תומך או מפקח (Humphries, 2004).

האם אנו מאמינות כי מתפקידנו לסייע גם למי שאינו בעל מעמד? במקרה של הגירוש, נראה כי התשובה לכך מורכבת. מחד גיסא, היו העובדות הסוציאליות בין האחרונות להצטרף לגל העצומות. מאידך גיסא, לא ניתן להתעלם ממספר החותמות הרב ומהעובדה שעובדות סוציאליות, חברי סגל וסטודנטים לעבודה סוציאלית היו מעורבים במאבק. אפשר גם לתהות באשר למידת מעורבותו של איגוד העובדים הסוציאליים, שלא הביע את עמדתו בנושא. האם מתפקידו לעשות כן? שאלות אלו רלוונטיות לא רק לאור סוגיית הגירוש, אלא גם לאור מדיניות משרד הרווחה, המדירה את הפליטים על רקע מוצאם ומעמדם; מדיניות אשר נותרה בעינה, כמעט באין מפריע, במשך כעשור.

אין ספק כי הגירתם של פליטים היא סוגיה מורכבת, אשר מציבה בפני מדינות אתגרים ברמה הפוליטית, הכלכלית והחברתית. במקרה הישראלי, כניסתם דרך הגבול עם מצרים אתגרה את כוח המדינה לשלוט בגבולותיה. הנושא הפכה לסוגיה פוליטית, תוך שהוא מפלג ומגייס כאחד, וחשף מתחים חברתיים קיימים - כולל היעדר טיפול ממשלתי באוכלוסיות מצוקה בשכונות שאליהן הגיעו רבים מן הפליטים (קריצמן-אמיר, 2015). כיאה לסוגיה מורכבת, גם התשובות לשאלות האתיות והפרקטיות שהיא מציבה אינן פשוטות, אולם במאמר זה אציע את העמדה כי עלינו בראש ובראשונה להכיר את הנושא ולתת מקום לשאלות שהוא מעלה, וכי קבלת המדיניות הקיימת עומדת בסתירה לערכי המקצוע - ועלינו לפעול לשנותה.

הזיקה שבין עבודה סוציאלית לקליטה של פליטים

התשובה לשאלת הזיקה של מקצוע העבודה הסוציאלית לסוגיית הפליטים היא בראש ובראשונה אתית, שכן המקצוע מושתת על ערכים של זכויות אדם, שוויון וצדק חברתי. קוד האתיקה של ארגון העובדים הסוציאליים הבינלאומי (NASW) קובע כי על עובדות ועובדים סוציאליים להימנע משיתוף פעולה עם אפליה מכל סוג שהיא, על רקע גזע, מוצא אתני, מין, וכן מוצא לאומי או מעמד אזרחי (NASW, 1996). בהתאמה, מציין קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בישראל במפורש את מחויבותנו שלא להתעלם מכל ביטוי של אפליה: "...[על העובד] לפעול כדי למנוע ולבטל אפליה נגד כל אדם או קבוצה על בסיס גזע, צבע, מין... מעמד אישי ומוצא לאומי..." (איגוד העובדים הסוציאליים, 2018). אין ספק כי מניעת שירותי רווחה לאוכלוסיית הפליטים בישראל נוגדת את ערכי המקצוע ואת כללי האתיקה.

היבט נוסף שדרכו ניתן להתבונן הוא ההקשר הגלובלי. מאז ומעולם הגיב מקצוע העבודה הסוציאלית לשינויים ולתנודות במבנים חברתיים (Ife, 2001; Furman et al., 2010). תופעת הפליטות אינה חדשה, ויש להבינה כחלק ממגמה רחבה של גלובליזציה והתפתחויות טכנולוגיות. גלובליזציה הפכה את חייהם של אנשים לתלויים פחות ופחות במבנים החברתיים המסורתיים ולמוביליים יותר - הן פיזית והם פסיכו-סוציאלית (Furman et al., 2010). מגמות של שינוי, ובהן הגירה ופליטות, היו, עודן וימשיכו להיות חלק מחיינו ומחייהם של מי שאנו עובדים עמם. אין זה מפתיע, אם כן, שמקצוע העבודה הסוציאלית לקח חלק מרכזי

מעמד (אמנסטי אינטרנשיונל, 2016). רק ל-11 אנשים ממוצא אריתריאי וסודני הוענק מעמד פליט רשמי בישראל. מדובר בפחות מ-0.1 אחוזים מכלל המגוישים בקשת מקלט. אלה שיעורי הכרה נמוכים ביותר: לצורך ההשוואה, שיעורי הענקת המעמד ברחבי העולם למי שמגיעים מאריתריאה עומד על כ-90 אחוזים (UNHCR, 2016). זו אחת הסיבות לכך שלאורך מאמר זה אתייחס לאריתריאים ולסודנים החיים בישראל תחת המושג "פליטים"⁵.

הפליטים בישראל חיים ללא מעמד או אישורי עבודה רשמיים וללא גישה לשירותי בריאות או רווחה. גישתה המוצהרת של המדינה היא להקשות את חייהם בכדי שיבחרו לעזוב. לאורך השנים, גישה זו גובתה בחקיקה ממשלתית מגבילה הכוללת סנקציות כלכליות, כליאה במתקן "חולות" ומדיניות של גירוש ל"מדינות שלישיות" (רואנדה ואוגנדה) (Ziegler, 2015). אין להמעיט בכוחות ובחוסן הנפשי (resilience) של יחידים וקהילות מקרב הפליטים (Lavie-Ajai & Slonim-Nevo, 2017). עם זאת, מדובר באוכלוסייה הנמצאת במצב משברי מתמשך ואשר רבים ממנה - גברים, נשים וילדים - זקוקים לתמיכה פסיכו-סוציאלית. רבים נחשפו לאירועים טראומטיים בארץ המוצא ובדרך, כולל אונס וכליאה ממושכת במחנות עינויים במדבר סיני, וממשיכים להיות חשופים למצבי דחק וטראומה גם לאחר הגעתם לישראל (Nakash et al., 2015). לחיים במצב של אי ודאות מתמשכת, ללא מעמד ולאור המדיניות המשתנה תדיר, יש השלכות דרמטיות על מצבם הפסיכו-סוציאלי (Slonim-Nevo, Regev & Millo, 2015).

מדיניות משרד הרווחה והדילמות של מקצוע העבודה הסוציאלית

המדיניות הרשמית של משרד הרווחה - שממנה הוחרגו אוכלוסיות בודדות - היא אי מתן טיפול ושירותים לפליטים⁷. מדיניות זו נותרה ללא שינוי לאורך השנים, על אף ביקורת חריפה שנמתחה עליה בדו"ח מבקר המדינה (מבקר המדינה, 2018). כמענה לליקויים שהוצגו בדו"ח, הצהיר משרד הרווחה באמצע שנת 2018 על הרחבת השירותים ועל הכללת מענים חירומיים לכמה אוכלוסיות פגיעות נוספות. אולם בפועל, שערי השלכות לשירותים חברתיים בישראל נותרו סגורים בפני רובם הגדול של הפליטים⁸. כך, מענים פסיכו-סוציאליים ניתנים לפליטים באחת משתי דרכים: הראשונה היא סיוע מקומי ומוגבל, הניתן בחלק מהשלכות בארץ, בעיקר במקרים של ילדים בסיכון. הדרך השנייה - והעיקרית - היא באמצעות כמה עמותות וארגוני חברה אזרחית, הפועלים בעיקר בעזרת תרומות. ארגונים אלה מתקשים לספק מענה לכלל הצרכים המורכבים של קהילות הפליטים, ובמיוחד לקבוצות פגיעות כגון ילדים, נשים ואנשים במצבי נכות נפשית ופיזית (ראו למשל: עמותת א.ס.א.).

בשנת 2018 חלה החרפה במדיניות הישראלית והוכרז על כוונה לגרש פליטים בכפייה ל"מדינות שלישיות" (רואנדה ואוגנדה). על אף הבטחות המדינה בנוגע להסכמים שנחתמו עם אותן מדינות, עדויות רבות חשפו את הסכנות הצפויות למגורשים, בהן סכנת מוות (בירגר, שוהם וכולצמן, 2018; UNHCR, 2018). המדיניות בוטלה חודשים מספר מאוחר יותר,

5 ראו הערת שוליים מספר 1.
6 ראו, לדוגמה, הצהרתו של שר הפנים בשנת 2012, אלי ישי: "אמאים עליהם את חייהם" (אפרים, 2012).
7 יוצאת דופן היא עיריית תל-אביב, שהקימה בשנת 1999 את "מסיל"ה" (מרכז סיוע ומידע לקהילה הזרה), אשר מעניקה סיוע פסיכו-סוציאלי למהגרי עבודה ולפליטים בתחומים הנוגעים לילדים בסיכון ולנשים נפגעות אלימות.
8 עד לשנת 2018, הקבוצות היחידות מקרב הפליטים אשר קיבלו טיפול ושירותים ממשרד הרווחה היו קטינים בסיכון, נשים קורבנות אלימות במשפחה (במצבי סכנה בלבד) וקורבנות סחר מוכרים. באמצע שנת 2018 חל שינוי במדיניות המשרד והוחלט להרחיב שירותים של טיפולים חירומיים במסגרות חוץ-ביתיות גם עבור נשים נפגעות אלימות במשפחה (ככלל), דרי רחוב, בעלי מוגבלויות ונשים בזנות. בפועל, מימוש הרחבה זו טרם החל. במקביל, הוגשה עתירה של עמותת א.ס.א. נגד שר הרווחה, לפתיחת המחלקות לשירותים חברתיים בפני חסרי מעמד באשר הם (ובהם פליטים), והדיון בה מתנהל בימים אלה.

וחשוב בהיענות למה שכונה "משבר הפליטים האירופי". בשנת 2015 יצא ארגון העובדים הסוציאליים הבינ"ל (IFSW) בקריאה ברורה למדינות ולקובעי מדיניות לפעול למציאת פתרון למשבר. "לעובדים הסוציאליים הידע והמומחיות לתרומה של פיתוח חברתי, והם נמצאים בחזית של מתן שירותים למיליוני אנשים אשר נקלעו למשבר זה" נכתב בהצהרה (IFSW, 2015). עוד צוין כי יש לראות את הפליטים כבעלי כוחות וכישורים ולשלבם בהחלטות הנוגעות לחייהם.

ואכן, עובדות סוציאליות היו ועודן גורם משמעותי בעבודה עם פליטים כחלק מ"משבר" זה: החל ברשתות מקצועיות, דרך ארגוני שטח ועמותות - של עובדות סוציאליות או בהובלתן, הן במחנות פליטים והן במדינות מעבר (דוגמת טורקיה ויוון), ועד לעבודה סוציאלית בארגונים ממשלתיים ובלתי ממשלתיים בכל רחבי אירופה.

הקשר נוסף הוא זה ההיסטורי. כשם שהגירה ופליטות אינן תופעות חדשות, כך גם זיקתן של המקצוע לנושא. יסודות העבודה הסוציאלית, הן באירופה והן בצפון אמריקה, קשורים קשר הדוק בהגירה. לידת המקצוע באירופה במאה ה-19 קשורה בין היתר בתהליכי הגירתם של אנשים שחיו בעוני מהכפר אל העיר. כחלק מהשלכות המהפכה התעשייתית, עניים החלו להתרכז בערים המתועשות, הצפיפות הפכה לאקוטית והסיוע הציבורי הפך למוגבל (Midgley, 1981). עובדים סוציאליים ביקשו לספק חלופה, וכך, בין היתר, צמחה תנועת "בתי המושבה" או ה"סטלמנט" (Settlement Houses) - מוסדות שהוקמו בשכונות המהגרים ופעלו לסייע בתחומי החינוך, הדיור, התרבות והעבודה (שפירו, 2012). זמן קצר לאחר מכן, רעיון ה"סטלמנט" יובא לארה"ב. הערים האמריקאיות הפכו לכור היתוך, גם למהגרים מאירופה, ומוסדות אלה היו הראשונים שהעריכו ושילבו מהגרים ומיעוטים אתניים במארג החיים החברתיים (Payne, 2005).

הצורך בידע ובמימוניות מובחנים בתחום ההגירה אף נדון בכנס העובדים הסוציאליים הבינ"לאומי הראשון שנערך בפריז בשנת 1928 (Healy, 2004), אולם עבודה סוציאלית עם פליטים התהוותה בעיקר בעשורים שלאחר מלחמת העולם השנייה. עובדים סוציאליים במדינות מערביות (דוגמת ארה"ב וקנדה) היו מעורבים ביישובם מחדש של פליטים עוד בשנות ה-70 וה-80 של המאה ה-20, ובאמצע שנות ה-90 התרחבו השירותים החברתיים לפליטים ומעורבותם של עובדים סוציאליים העמיקה (Okitikpi & Aymer, 2003). בהמשך, החל מתחילת המאה ה-21, התפתח גוף ידע תיאורטי ופרקטי מובחן של עבודה סוציאלית עם מהגרים בכלל, ועבודה סוציאלית עם פליטים בפרט (e.g. Potocky-Tripodi, 2002; Valtonen, 2001; 2008).

לסיכום, התבוננות בסוגיה זו דרך ההקשר האתי, הגלובלי וההיסטורי מציעה תשובות, גם אם חלקיות, לשאלות אם וכיצד עלינו לעבוד עם פליטים. ראשית, היא מחדדת את ההבנה בדבר מחויבותנו האתית והמקצועית לפליטים (כמו לכל אוכלוסייה אחרת, ללא קשר למוצא ומעמדה). שנית, היא מזכירה לנו שאיננו לבד: כפי שישראל אינה המדינה הראשונה הנדרשת להתמודד עם הגירת פליטים, כך גם העובדות הסוציאליות בישראל אינן הראשונות בעולם. סוגיות אלה העסיקו את המקצוע מראשיתו, והידע והניסיון הרב שנצברו בעשורים האחרונים יכולים וצריכים לשמשנו.

פרקטיקה בעבודה סוציאלית עם פליטים

הספרות בתחום העבודה הסוציאלית עם פליטים נסמכת על גישות שונות. המרכזיות שבהן הן גישה מודעת טראומה; גישה רגישת תרבות/ מודעת הקשר, המציעה קווים מנחים לעבודה עם מי שמגיעים מהקשרים חברתיים ותרבותיים שונים מאלה של העובד הסוציאלי; וכן עבודה סוציאלית מבוססת זכויות אדם, עבודה סוציאלית בין-לאומית ועבודה סוציאלית אנטי-דכאנית, המזכרות לא פעם יחדיו או לסירוגין (קורין-לנר ונדן, 2012). משותפות להן ההתמקדות בעקרונות של זכויות אדם וצדק חברתי, ההבנה שהרווחה הפסיכו-סוציאלית של יחידים וקהילות

נמצאת ביחסי גומלין עם דפוסי אי שוויון מבניים, ושדחק וטראומה הם בין היתר תוצר של מדיניות מפלה (Allan, 2015). כתבים מרכזיים מן הגישות השונות מסכימים כי עבודה עם פליטים מחייבת ראייה הוליסטית, וכי נקודת מבט אקולוגית הכוללת עבודה בכל הרמות - המיקרו, המסו והמקרו - היא הכרחית (Potocky, 2006; Nash et al., 2001; e.g. Ife, 2001; Tripodi, 2002).

הידע הרב שנצבר בתחום יכול לשמש כבסיס לפרקטיקה עבור עובדות סוציאליות בישראל. מתוקף קוצר היריעה, אתייחס לקווים מנחים תוך התבססות על שתי גישות מרכזיות: עבודה סוציאלית מבוססת זכויות אדם והגישה האנטי-דכאנית. ברמת המיקרו, מציעות גישות אלו לרכוש ידע על אמנות בין-לאומיות, כגון אמנת הפליטים, ועל הזכויות הנגזרות מהן. מושם דגש על הממדים הפוליטיים-חברתיים ועל הפעלת פרקטיקות של סגור ושינוי מדיניות, כולל מעורבות בקמפיינים ומעורבות במחקר ובאיסוף מידע שימש קובעי מדיניות, וכן עבודה משותפת עם קבוצות נוספות כגון עורכי דין, ארגוני החברה האזרחית וקבוצות של פליטים (Cemlyn & Briskman, 2003). העובד הסוציאלי נתפס כמי שתפקידו להתנגד למדיניות או לפרקטיקה המדכאות קבוצות מיעוט והוא נקרא לאתגר את הדימויים הסטריאוטיפיים הקיימים בתקשורת כלפי הפליטים ולהילחם בדה-הומניזציה כלפיהם (Wormer, 2010).

ברמת המסו, מאתגרות גישות אלה את תפיסת תהליך הסתגלותן של קהילות מהגרים (המכונה בספרות "אקולטורציה" או תירבות). במקום לראות תהליך זה כחד-כיווני, שהצלחתו תלויה בפליטים עצמם, מוצע להביט על ההסתגלות כעל תהליך דו-כיווני, המערב גם את החברה הקולטת. הצלחתו תלויה בגורמים רבים - החל במשאביו האישיים והחברתיים של הפליט ועד למדיניות שהחברה הקולטת מפעילה, סוג השירותים הניתנים ודעת הקהל הרווחת (Allan, 2015; Valtonen, 2008). כך, עובדות סוציאליות נקראות לעבוד במשותף הן עם קהילות ותיקות והן עם קהילות פליטים ולפתח ערוצים של החלפת מידע ופעילויות משותפות (Valtonen, 2001).

ברמת הפרט והמשפחה - לאור השיעורים הגבוהים של חשיפה לטראומה בקרב פליטים, תחום בריאות הנפש בכלל ועבודה ממוקדת טראומה בפרט הם בבחינת פרקטיקה מרכזית (Allan, 2015; George, 2012). גישות אלה מבקשות להדגיש את הקשר שבין עבודה פרטנית ועבודת סגור לבין שינוי מדיניות, מתוך ההבנה שרגשותיהם ותחושת העצמי של פליטים מושפעים גם מחוסר שוויון ודיכוי ברמה המבנית (Allan, 2015; Cemlyn, 2003). הפונים נתפסים כשותפים לתהליך הלמידה וכבעלי ברית המסוגלים לקבל החלטות על חייהם (Sakamoto, 2007).

לבסוף, בהתייחס לכל רמות הפרקטיקה, הולכת וגוברת ההכרה בכך שהעבודה עם פליטים כרוכה אמנם בסיפורים של טראומה ודיכוי, אך יש להיזהר מראייתם כחסי אונים. הספרות מציעה להתמקד בכישוריהם, בחוסנם הנפשי (resilience) ובפוטנציאל שלהם לתרום תרומה משמעותית לחברות במדינות שהם מגיעים אליהן (Allan, 2015; Marlow, 2010).

קווים מנחים אלה יוכלו לשמש בסיס גם עבור עובדות ועובדים סוציאליים בישראל, בבואם לעבוד עם פליטים. בראש ובראשונה מציעה הספרות להטיל ספק במדיניות הקיימת, לאור העובדה שאינה עומדת בקנה אחד עם הקוד האתי של המקצוע ועם אמנות בין-לאומיות שישראל חתמה עליהן. על כן, עלינו לפעול יחד עם ארגונים מקרב החברה האזרחית, קובעי מדיניות וקהילות של אזרחים ופליטים, בכדי לפתוח את הלשכות לשירותים חברתיים גם לפליטים.

במקביל לכך, מציעה הספרות הבנה חשובה בדבר העבודה עם קהילות ותיקות בשכונות שהפליטים מגיעים אליהן. עלינו, כעובדות סוציאליות, להעמיד במרכז את צורכיהן של קבוצות ותיקות ומוחלשות (דוגמת אוכלוסיות ותיקות בשכונות דרום תל-אביב) לצד צורכיהם של הפליטים, ולא כבאים זה על חשבון זה. עובדות סוציאליות יוכלו לפעול כדי להעצים כל אחת מן הקבוצות ולחזק הזדמנויות ליצירת קשר ואף למאבק משותף. בכל אחת מרמות הפרקטיקה, שיתוף פרטים וקהילות מקרב הפליטים בתהליכי קבלת החלטות על חייהם יהיה הכרחי.

work. *Child & Family Social Work*, 8(3), pp. 163-178

George, M. (2012). Migration traumatic experiences and refugee distress: Implications for social work practice. *Clinical Social Work Journal*, 40(4), pp. 429-437.

Healy, L. M. (2004). Strengthening the link: Social work with immigrants and refugees and international social work. *Journal of Immigrant & Refugee Services*, 2(1-2), pp. 49-67.

Hugman, R., Moosa-Mitha, M., & Moyo, O. (2010). Towards a borderless social work: Reconsidering notions of international social work. *International Social Work*, 53(5), pp. 629-643.

Humphries, B. (2004). An unacceptable role for social work: Implementing immigration policy. *British Journal of Social Work*, 34(1), pp. 93-107.

Ife, J. (2001). *Human Rights and Social Work: Towards rights-based practice*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

International Federation of Social Workers (IFSW) (2015). *Statement on the refugee crisis*. Retrieved December 15, 2016, from: <http://ifsw.org/news/statement-on-the-refugee-crisis/>

Lavie-Ajayi, M., & Slonim-Nevo, V. (2017). A qualitative study of resilience among asylum seekers from Darfur in Israel. *Qualitative Social Work*, 16(6), pp. 825-841.

Marlowe, J. (2010). Beyond the discourse of trauma: Shifting the focus on Sudanese refugees. *Journal of Refugee Studies*, 23(2), pp. 183-98.

Midgley, J. (1981). *Professional imperialism: Social work in the third world*. London: Heinemann.

Nakash, O., Langer, B., Nagar, M., Shoham, S., Lurie, I., & Davidovitch, N. (2015). Exposure to traumatic experiences among asylum seekers from Eritrea and Sudan during migration to Israel. *Journal of immigrant and minority health*, 17(4), pp. 1280-1286.

National Association of Social Workers (1996). *Code of Ethics*. Retrieved on March 24th 2019, from: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>

Okitikpi, T., & Aymer, C. (2003). Social work with African refugee children and their families. *Child & Family Social Work*, 8(3), pp. 213-222.

Payne, M. (2005). *The origins of social work: Continuity and change*. London, UK: Palgrave.

Potocky-Tripodi, M. (2002). *Best practices for social work with refugees and immigrants*. New York: Columbia University Press.

Sakamoto, I. (2007). A critical examination of immigrant acculturation: Toward an anti-oppressive social work model with immigrant adults in a pluralistic society. *British Journal of Social Work*, 37(3), pp. 515-535.

Slonim-Nevo, V., Regev, S., & Millo, Y. (2015). The psycho-social conditions of asylum-seekers from Darfur in Israel. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 31(2).

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2018). *UNHCR appeals to Israel over forced relocations policy*. Retrieved March 24th 2019, from: <https://www.unhcr.org/news/briefing/2018/1/5a548e064/unhcr-appeals-israel-forced-relocations-policy.html>

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2016). *Global trends: Forced displacement in 2015*. Retrieved December 4, 2016, from: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html>

Valtonen, K. (2001). Social Work with immigrants and refugees: Developing a participation-based framework for Anti-oppressive practice. *British Journal of Social Work*, 31, pp. 955-60.

Valtonen, K. (2008). *Social work and migration: Immigrant and refugee settlement and integration*. Burlington, USA: Ashgate Publishing, Ltd.

Wormer, K. V. (2010). Economic globalization and transnational migration: An anti-oppressive framework. In: N. G. Negi, & R. Furman (Eds.), *Transnational social work practice* (pp.20-35). New York: Columbia University Press.

Ziegler, R. 2015. No asylum for "infiltrators": the legal predicament of Eritrean and Sudanese nationals in Israel. *Journal of Immigration, Asylum and Nationality Law* 29(2), pp. 172-191.

סיכום

לסיכום, אין ספק כי הגירה של פליטים מציבה אתגר למדינה ולמקצוע העבודה הסוציאלית, בישראל ובעולם. בעוד תהליכי הגירה גלובליים צפויים להימשך ולקבל צורות חדשות, בשעה שהעניין הציבורי בטרגדיה הבלתי נפסקת של פליטים הולך ומתקנה, לנו, העובדות הסוציאליות, יש תפקיד חיוני מאי פעם. עלינו להמשיך לעשות את מה שעשינו מאז לידתו של המקצוע: לעמוד לצדן של אוכלוסיות מודרות, ובהן מהגרים ופליטים.

חשוב שנהיה ערות לכך שמדובר בסוגיה מורכבת, שהדיון בה מעורר רגשות עזים ונוטה לפלג ולעורר מחלוקת פוליטית ואישית. עם זאת, עצם העיסוק בשאלות האתיות והפרקטיות שהיא מעלה הוא הכרחי. בהתערבותנו המקצועית, כפי שעולה מן הספרות, מלבד פרקטיקות ברמת הפרט והקהילה עלינו לפעול גם ברמת המקור, כדי לשנות את מדיניות הרווחה המפלה פליטים על רקע מוצאם ומונעת מהם גישה למימוש זכויותיהם. סוגיה זו מעוררת שאלות רחבות יותר על תפקיד המקצוע, אשר קצרה היריעה מלהכיל, ונמצאת בקשר ישיר עם מצבן של אוכלוסיות אחרות בישראל: קהילות חסרות מעמד וכל מי שסובלים מהדרה חברתית על רקע אחר.

רשימת המקורות

אלון, א' (2018). 1,350 עובדים סוציאליים נגד גירוש מבקשי מקלט: "הם שורדי מחנות עינויים". אוחר מתוך: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5077366,00.html>

אמנסטי אינטרנשיונל (2016). "נפסלו על הסף". אוחר מתוך: <https://www.amnesty.org.il/>

אפרים, ע' (2012). השלב הבא של ישי: מעצר של אריתריאים וסודנים. אוחר מתוך: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4269522,00.html>

בירגר, ל', שוהם, ש', ובלוצמן, ל' (2018). עדיף כלא בישראל מלמות בדרך - עדויות העוזבים "מרצון" לרואנדה ואוגנדה שקיבלו הגנה באירופה. אוחר מתוך: <https://drive.google.com/file/d/1K-0p9yvba0DNdBISvL6ZhWQ2G3Ze5b7D/view>

טוביאס, א' (2018). המחאה שלנו נגד הגירוש - התעוררות החברה האזרחית נגד גירוש מבקשי המקלט. היא"ס ישראל. אוחר מתוך: <https://drive.google.com/file/d/1VlehugE3ojkXdGPGT9mc2jVJPTGLXnJb/view>

איגוד העובדים הסוציאליים (2018). קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בישראל. אוחר מתוך: <https://www.socialwork.org.il>

מבקר המדינה (2018). דוח שנתי - 68: הטיפול בזרים שאינם בני הרחקה מישראל, דו"ח מעקב. אוחר מתוך: <https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Pages/627.aspx>

קריצמן-אמיר, ט' (2015). ליונסקי פינת אסמרה: היבטים חברתיים ומשפטיים של מדיניות המקלט בישראל. ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

רשות האוכלוסין וההגירה (2018). נתוני זרים בישראל - מהדורה מסכמת לשנת 2018. אוחר מתוך: https://www.gov.il/he/departments/general/foreign_workers_stats

שפיר, ש' (2012). ההיסטוריה של מקצוע העבודה הסוציאלית. בתוך: מ' חובב, א' לונטל, וי' קטן (עורכים). עבודה סוציאלית בישראל. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

Allan, J. (2015). Reconciling the 'psycho-social/structural' in social work counselling with refugees. *British Journal of Social Work*, 45, pp. 1699-1716.

Bar-Tuvia, S. (2018). Australian and Israeli Agreements for the permanent transfer of refugees: Stretching further the (il)legality and (im)morality of western externalization policies. *International Journal of Refugee Law* 30(3), pp. 1-44.

Bauman, Z. (2016). *Strangers at our door*. UK: Polity Press.

Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2013). *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York: Macmillan International Higher Education.

Cemlyn, S., & Briskman, L. (2003). Asylum, children's rights and social